

Emilija Milojević

Univerzitet u Beogradu

Filološki fakultet

**PREDSTAVLJANJE SEBE I DRUGIH U DISKURSU:
KONCEPT *ETHOSA* I ARGUMENTACIJA
U DISKURSU TEORIJA ZAVERE**

Sažetak: Predmet ovog rada je koncept *ethosa* i tipovi argumenata u diskursu teorija zavere o virusu korona na primeru dva diskursa – srpske doktorke i francuskog doktora. Nakon uvodnih teorijskih razmatranja, akcenat stavljamo na jezička sredstva kojima se u odabranim diskursima gradi diskurzivno *ja, mi* i *oni*, tj. na načine predstavljanja sebe i drugih u diskursu. Analiza obuhvata i tipologiju upotrebljenih argumenata, kao i osvrt na procese zaključivanja koji su jedan od načina ubeđivanja publike da prihvati određenu diskurzivnu poziciju koju zastupa govornik. Ističemo važnost razumevanja retoričkih mehanizama radi sprečavanja diskurzivnog obmanjivanja slušalaca od strane govornika i prihvatanja svakog diskursa kao istinitog bez ikakvog promišljanja o jezičkim mehanizmima koji i najneverovatniju teoriju zavere mogu diskurzivno predstaviti tako da zvuči istinito i logično.

Ključne reči: *ethos*, analiza diskursa, teorije zavere, argumentacija, retorika

1. Uvod

Diskurs je neodvojiv kako od konteksta u kojem nastaje, tako i od osobe koja ga stvara. Govornik, koristeći se različitim verbalnim sredstvima, ali i intonacijom, tempom govora, neverbalnim ponašanjem, nesvesno ili namerno, bilo da eksplicitno govori o sebi i svojim kvalitetima ili ih samo nagoveštava, projektuje određenu sliku o sebi kroz ono što govori koja nesumnjivo utiče na način na koji će publika primiti dati diskurs i stoga zauzeti određenu diskurzivnu poziciju.

U ovom radu proučavaćemo *ethos* i argumentaciju, i kroz analizu diskursa pokušaćemo da odgovorimo na pitanje kojim jezičkim i reto-

ričkim sredstvima govornici u kontekstu teorija zavere grade sliku o sebi kroz diskurs, kako ta slika evoluirala i kako predstavljaju druge aktere u diskursu. Pošto se *ethos* po definiciji nalazi „na raskršću disciplina: retorike, pragmatike, sociologije“ (Amossy, 1999: 127) osvrnućemo se i na uglove gledanja različitih disciplina koje preuzimaju termin *ethos*. Pošto se naša analiza ograničava na diskurs teorija zavere i pošto ovaj tip diskursa nije specifičan samo za našu zemlju, već predstavlja rasprostranjen sociološki fenomen i diskurzivnu praksu, analiziraćemo diskurs narodne poslanice i doktorke Nade Kostić u Skupštini Srbije maja 2020. godine, kao i diskurs francuskog doktora Lika Montanjea prilikom gostovanja na kanalu *France Soir* iste godine.

2. Koncept *ethosa*

U našoj nameri da ispitamo različite definicije *ethosa*, najpre krećemo od Aristotelovog dela *Retorika* koje postavlja teorijski okvir i važne koncepte veštine govorenja; jedan od njih je upravo *ethos*: „Aristotel, kao ustanovitelj principa ljudskog mišljenja, postavlja naučne, logičke temelje govorničkoj veštini, dobro znajući da bez logičke argumentacije nema uspeha u obrazlaganju predmeta, samim time ni uverljivog govora kojim se slušaoci pridobijaju“ (Višić, 2008:26).

Pridobiti slušaocima uveravajući ih u istinitost sopstvenog diskursa nije ništa manje važno danas nego što je bilo na glavnom trgu ili u sudnici stare Grčke, stoga su Aristotelova tri izvora retoričke argumentacije, tj. tehnički dokazi, podjednako relevantni i za proučavanje današnjih diskursa:

„*Pisteis entechnoi*, ili tehnički dokazi (kako se ovaj izraz uglavnom prevodi) predstavljaju jedan od najznačajnijih elemenata u Aristotelovom konstituisanju retoričkog fenomena. (...) Aristotel deli *pisteis entechnoi* na *ethos*, *pathos* i *autos no logos*“ (Deretić, 1995:56) i on ih objašnjava na sledeći način: „Što se pak tiče metoda uvjeravanja koje se postižu govorom, one su trovrstne: jedna se vrsta postiže karakterom govornika, druga raspoloženjem u koje se dovodi slušalac, a treća samim govorom, ukoliko sam nešto dokazuje ili se čini da nešto dokazuje“ (Aristotel, 2008: 7, II).

Ova tri pojma predstavljaju sadržaje „kojima se postiže uverljivost nekog govora“ (Deretić, 1995:58). Pod *logosom* se podrazumeva „pozivanje na razum putem argumenata“ (Perelman, 1977:111) tj. „i samim se govorom postiže uverljivost kad govornik iz uverljivih osobina svakog odre-

đenog predmeta izvodi stvarnu ili prividnu istinu“ (Aristotel, 2008: 7, II). *Pathos* podrazumeva retoričke procese kojima govornik teži da probudi osećanja auditorijuma i tako zadobije njihovo poverenje: „Uvjerljivost se postiže raspoloženjem slušalaca kada im besjednikov govor pobudi osjećanja, jer čovjek ne donosi iste odluke u stanju zadovoljstva ili nezadovoljstva, ljubavi i mržnje“ (Aristotel, 2008: 7, II). „Pod pojmom *ethos* Aristotel ne podrazumeva karakter govornika kao takav, već one njegove intelektualne i moralne osobine koje percipirane od strane auditorijuma mogu proizvesti uverljivost“ (Deretić, 1995:58), odnosno u Aristotelov *ethos* neće spadati neka prethodno oformljena slika koju auditorijum ima o govorniku, već isključivo ona koju govornik gradi o sebi *tokom diskursa*:

„Uvjerljivost se postiže čvrstim karakterom tada kada je govor takav da govornika čini dostojnim povjerenja, jer mi uopće najradije i najspremnije poklanjamo povjerenje čestitim ljudima, naročito onda kada je riječ o stvarima koje nisu jasne i u koje se može sumnjati. Povjerenje se, međutim, mora temeljiti na govoru, a ne na nekom preduvjeranju o govornikovom karakteru.“ (Aristotel, 2008: 7, II).

Kako Mengno primećuje, pošto „auditorijum konstruiše sopstvenu predstavu *ethosa* govornika i pre nego što on počne da govori, neophodno je zato uvesti distinkciju između *prediskurzivnog* i *diskurzivnog ethosa*“ (Maingueneau, 1999: 77,78)¹. Osim *prediskurzivnog* i *diskurzivnog ethosa*, u literaturi pronalazimo i distinkciju između *neizrečenog* i *izrečenog ethosa*². Dikro smatra da se *ethos* pokazuje, a ne izgovara, tj. da on može biti samo ona neeksplicirana slika o sebi koju govornik gradi kroz diskurs: „Ne radi se o laskavim izjavama govornika o samom sebi (...), već o sveukupnoj slici koju govornik gradi tempom svog govora, blagom ili ozbiljnom intonacijom, izborom reči i argumenata“ (1984:201)³. Mengno takođe smatra da „*ethos* ide dalje od direktne reference govornika na sopstvenu ličnost ili na sopstveni način govorenja“ (Maingueneau, 1999: 89).

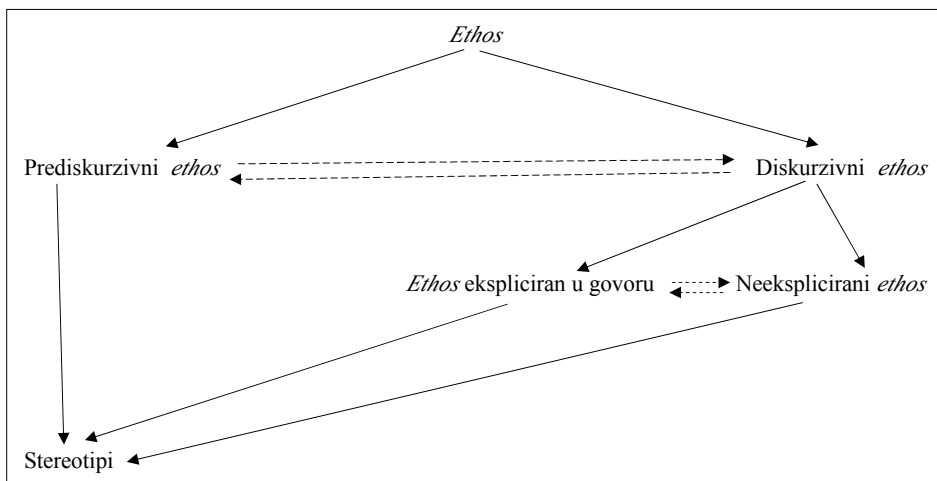
Najzad, pri konstruisanju *prediskurzivnog ethosa* govornika, slušaoci se služe kulturno specifičnim stereotipima, idejama i vrednostima koje dele i sa govornicima, i pomoću njih stvaraju sliku o govorniku koja pret-

¹ «Le public se construit aussi des représentations de l'éthos de l'énonciateur avant même qu'il ne parle. Il semble donc nécessaire d'établir une première distinction entre éthos discursif et éthos prédiscursif »

2 Ethos dit : éthos montré u francuskoj literaturi.

3 «Il ne s'agit pas des affirmations flatteuses que l'orateur peut faire sur sa propre personne dans le contenu de son discours (...), mais de l'apparence que lui confèrent le débit, l'intonation, chaleureuse ou sévère, le choix des mots, des arguments»

hodi diskursu. Sve do sada pomenute podele *ethosa* možemo predstaviti putem sledeće šeme:

Šema 1: Podele ethosa (preuzeto od Maingueneau, 1991:91)

Koncept *ethosa* se od Aristotela menjao i prilagođavao različitim disciplinama, kao i autorima koji neretko preuzimaju ovaj pojam ali ga drugačije definišu, prilagođavajući ga sopstvenoj teoriji.

Tako Gofman u svom delu *The presentation of self in everyday life* (1959) pozajmljuje koncept *ethosa* nazivajući ga „predstavljanjem sebe” i ukazuje na to da „svaka osoba, u najrazličitijim životnim okolnostima, vrši predstavljanje sebe, svesno ili nesvesno”⁴ (Vergopoulos, 2011:143). Dakle, termin koji Gofman koristi kako bi postavio temelje svoje teorije o komunikaciji koja uzima okvire pozorišne metafore, sinoniman je terminu *ethos* – to je skoro scensko predstavljanje sebe kroz diskurs. Rečima Rut Amosi: „Ne radi se o tome šta govornik *jeste*, već o slici koju *projektuje* o sebi u nekoj određenoj situaciji”⁵ (Amossy, 2010:27)

Perelman i Olbrešt-Titeka u svom delu *Traité de l'argumentation* (1958) interesuju se za to kako govornik svesno orijentiše svoj govor prema publici (i to nazivaju *retoričkim ethosom*) i kako mu u tome da pridobije njihovo poverenje pomažu najrazličitija verbalna sredstva. Perelman, Amosi i Mengno su autori koji uvode prethodno pomenutu distinkciju između prediskurzivnog i diskurzivnog *ethosa*.

4 « Il y montre que, dans toutes les circonstances de la vie, chaque individu effectue une présentation de soi, qu'elle soit volontaire ou non. »

5 « Il ne s'agit pas de ce que le sujet est mais de l'image qu'il projette dans une situation précise. »

3. Dva diskursa teorija zavere

U nastavku ovog rada bavićemo se jezičkim sredstvima kojima govornici diskurzivno predstavljaju sebe i druge na primeru dva odabrana diskursa teorija zavere.

3.1 Diskurzivno ja – jezička sredstva kojima se gradi *ethos* govornika

Van Dijk zapaža da „razgovor često karakteriše jedna sveukupna strategija – favorizovanje članova sopstvene grupe ili pozitivno samopredstavljanje. Ona može imati individualniji oblik čuvanja obraza [...] ili kolektivniji oblik u kojem govornik naglašava pozitivne karakteristike sopstvene grupe, poput sopstvene stranke ili države. [...] Takva pozitivna samoprezentacija često se manifestuje kao isticanje sopstvene tolerancije, gostoprimstva, nedostatka pristrasnosti, empatije, podrške ljudskim pravima, poštovanja zakona i međunarodnih sporazuma. Pozitivno samopredstavljanje je u osnovi ideološko, jer se zasniva na pozitivnoj predstavi o sebi koja definiše ideologiju grupe“ (Van Dijk, 2006:739).

Govornica Nada Kostić svoj *ethos* gradi od samog početka diskursa, predstavljajući se: *profesor, doktor medicine Nada Kostić*. Upotrebom lekseme *profesor* i sintagme *doktor medicine* ističe svoju upućenost i stručnost, te relevantnost njenog obraćanja medijima u situaciji pandemije. Kao važan deo svog identiteta, ističe političku funkciju: *samostalna poslanica*, što znači da može da sagleda i politički aspekt pandemije i to iz objektivnog, nepristrasnog ugla. Navođenjem još jedne funkcije – *osnivačipredsednik udruženja za demokratiju Davidović Grol* – diskurzivno se naglašava aktivna borba za demokratiju, dok iskazom *podržavam uniju Most, ovaj, znači nacionalne manjine, dijasporu i sve ostalo, pored građana Srbije pre svega* govornica ističe toleranciju i empatiju kao bitne crte svoje ličnosti. Repetitivnim odnosnim rečenicama vezanim za leksemu čovek govornica sebi pripisuje pozitivne attribute : *kao čovek koji se drži Ustava, koji poštuje Ustav i koji se drži zakona i bori se upravo za tu zakonodavnu državu*.

Ethos se u više navrata tokom diskursa gradi oko primarne profesije i obrazovanja govornice, ali se akcenat stavlja na pojedine aspekte te profesije – iskazom *Bez obzira što sam internista, endokrinolog itd. ja sam ipak profesor* u drugi plan se stavlja kliničko iskustvo koje bi moglo

da umanju teorijsko znanjeo virusu i njegovoj transmisiji. Zbog toga se rečcom *ipak* i finalnom pozicijom u rečenici ističe titula *profesora*, koja, više nego bilo koja prethodno pomenuta, konotira upućenost i stručnost, logičko razmišljanje i etičnost. Sve ove konotacije deo su prediskurzivnog znanja o toj profesiji koje govornica prepoznanje i eksplicitno potvrđuje iskazom: *vrlo mnogo sam pratila situaciju iz sveta i sve naučnike i istraživače iz sveta tako da znam njihova gledišta, njihove dokaze, znači govoriću isključivo na osnovu dokaza, ne iz svoje glave*. Priloška sintagma *vrlo mnogo* implicira obiman naučno-istraživački rad, a uz kombinaciju sa opštom zamenicom *sve (sve naučnike iz sveta)*, stiče se utisak da se radi o danonoćnim istraživanjima. Upravo je leksema *dokazi* upotrebljena više puta u diskursu i ključni je deo persuazivnog diskursa; čini se da nije preterano važno detaljnije obrazloženje tih dokaza, već se samom upotrebom prilično neodređene lekseme *dokazi* u diskursu određeni iskaz uzima kao istinit.

Upotrebom glagola *boriti se* i nizanjem iskaza sa ličnom zamenicom *ja* i prisvojnomo zamenicom *moj* govornica stavlja svoje vrline u prvi plan, te dograđuje svoj *ethos*: *Ja se borim za čoveka, za čovečanstvo, ja sam humanista pre svega*. Iskazom *kao doktor i ja sam vrlo etičar veliki, moj stepen etičnosti, moj stepen savesti i odgovornosti je vrlo visok* ističe se etika kao vrhovna vrednost profesije, što se dodatno jezički naglašava prilogom *vrlo* upotrebljenim dva puta i pridevima *veliki* i *visok*, a pogotovo njihovom kombinacijom – *vrlo etičar veliki*. Lekseme poput *humanista, etičar, savest i odgovornost* zadužene su za konstruisanje pozitivne slike moralnog čoveka koji se bori za celokupno čovečanstvo s jedne strane, i stručne i obrazovane doktorke koja s druge strane postupa ispravno, odgovorno i savesno. Neretko se u ovom diskursu koriste sintagme *moja lična odluka i moj stav* koje oslikavaju individualizam i nezavisnost sopstvenih odluka od spoljnih uticaja.

Ethos se u diskursu francuskog doktora gradi drugačije – eksterno: na samom početku emisije pri najavljivanju gosta novinar je taj koji gradi prediskurzivni *ethos* profesora: *Nous avons vraiment l'honneur et le privilège de recevoir aujourd'hui une personnalité hors du commun – prix Nobel de médecine en 2008, le professeur Luc Montagnier*. Ovo je i jedini put da se u diskursu pominje prestižna nagrada i ličnost samog profesora (up. diskurs Nade Kostić gde se neprestano insistira na titulama i obrazovanju). Novinar takođe naglašava da je profesor izložen raznim napadima zbog svog nestandardnog diskursa o virusu, a to čini koristeći sintagme:

cette situation très périlleuse pour vous, mis au pilori, une campagne de dénégation contre vous aujourd'hui, ce climat de terreur scientifique kao i čestim pitanjima o uticaju takvih napada na profesora: *Est-ce que vous avez été véritablement affecté par cette situation?; Et vous, vous avez peur pour vous aujourd'hui?* Nada Kostić takođe u svom diskursu ističe ulogu žrtve jer je blokirana na društvenim mrežama, ali ovde takva pozicija ne dolazi od profesora, već novinar imenuje situaciju naučnog progona u kojoj se profesor nalazi.

Upotrebom glagola *confirmer* profesor gradi sliku o sebi kao doslednom naučniku, koji i pored napada stručne javnosti i iznetih kontraargumenata ostaje pri svojim stavovima o virusu korona. I u diskursu francuskog doktora pronalazimo leksemu *preuves* koja u kombinaciji sa pridevom *convaincantes* čini jezgro njegovog diskursa, oko kojeg se iznose stručni termini poput *séquences de nucléotides, l'extrémité du gène, effets immunosuppresseurs, protéines* itd. i obrazloženja koja široj publici mogu biti nerazumljiva. Ipak, sama sintagma *preuves convaincantes* i prethodno pomenuta Nobelova nagrada za medicinu verovatno su dovoljni da publika prihvati profesorovu diskurzivnu poziciju, a to je da virus nije nastao prirodnim putem.

Profesor u svom diskursu ne gradi eksplicitni, već implicitni *ethos*. Nijednom ne spominje svoje titule, Nobelovu nagradu niti druga značajna postignuća, ali stručnim terminima, objašnjenjima i spemnošću da ponovi i razjasni nedoumice novinara odaje utisak stručne i značajne naučne figure. Naučnik jako retko koristi ličnu zamenicu *je* ili prisvojnu *mon* kada govori o svom radu, već pominje svoje saradnike, a taj timski rad oslikava se upotrebom zamenice *on* (*on a développé, notamment avec mon collaborateur mathématicien, Jean-Claude Perez*). Skromnošću, umerenošću i merenjem svake reči koja se jezički oslikava pragmatičkim ogradama i izrazima poput *peut-être, si on peut dire comme ça, c'est peut-être un grand mot, il n'y a pas encore assez de connaissance précise* gradi se implicitni *ethos* odmerenog naučnika koji dobro promisli pre nego što nešto kaže ili tvrdi, te publika može prihvatiti njegove navode upravo zbog utiska da su oni dobro promišljeni, naučno ispitani i provereni.

3.2 Diskurzivno *mi* – jezička sredstva za predstavljanje naše grupe

U okviru ova diskursa teorija zavere jasno se identifikuje polarizacija *Mi – Oni*, koju Van Dijk naziva *ideološkim kvadratom* i koja se prepo-

znaje po sledećim diskurzivnim strategijama: naglašavanjem naših vrlina i njihovih mana i umanjivanjem naših mana i njihovih vrlina (Van Dajk, 2006 :734). U nastavku ćemo videti kako govornici grade diskurzivno mi, odnosno kako predstavljaju grupu kojoj pripadaju:

Govornica Nada Kostić se diskurzivno eksplicitno opredeljuje za stranu kojoj pripada, kako bi publici bilo jasnije sa koje pozicije ona govori: *Ja odmah da se izjasnim pripadam tom patriotskom suvereničkom delu*. Naša strana naziva se *patriotskom, suvereničkom i pozitivnom*, a pripadnici tih struja *patriotama i suverenistima, ljudima koji su humani, koji hoće da sačuvaju čovečanstvo*. Humanost i nesebična borba za čovečanstvo su kvalitete koje doktorka često ističe u diskursu, a te attribute pripisuje i članovima sopstvene grupe.

U diskursu francuskog doktora pronalazimo dva tipa polarizacije *Mi – Oni*: Profesor u grupu *mi* svrstava samog sebe i svoje istomišljenike. Profesor će *nas* etiketirati kao *hrabre (nous avons le courage de dire ce que nous pensons)*. Svoju grupu profesor naziva *minoritaire*, ali je predstavlja kao doslednu (*nous sommes un groupe peut-être minoritaire mais qui continue à aller dans la même direction*). Koristeći pridev *convaincus* i zamenicu *tous* (uz ogradu *presque tous*), profesor kreira sliku sopstvene grupe kao potpuno uverene u svoju istinu i spremne da tu istinu brani: *on est presque tous convaincus, au moins tous les gens qui m'entourent dans un groupe de médecins appelé Chronimed, nous sommes tous convaincus qu'il y avait eu aussi de la fabrication*.

3.3 Diskurzivno *oni* – jezička sredstva za predstavljanje neprijateljske grupe

Neprijateljska strana se uoba diskursa različitim jezičkim sredstvima optužuje za mnoga zlodela – naglašavaju se njene mane, dok o vrlinama nema reči.

U diskursu Nade Kostić neprijateljska strana se optužuje da je napravila virus, što *sead hoc* uzima kao nešto što jednostavno znamo, a ta kognitivna ubeđenost prenosi se na nivo jezika upotrebom glagol *znati* čak četiri puta u jednom iskazu: *Ono što znamo, znamo da je laboratorija u Vuhanu to ispitivala, znamo da su Soroš i Bil Gejts to finansirali i to smo i znali da postoje ljudi iz senke*. Na neprijateljsku stranu referiše se više puta sintagmom *dubinska država* i *dubinska vlast*, pridevima *zla* i *satanska*, dok se pripadnici te struje etiketiraju kao zločinci: *oni su jeli žive*

ljude, oni su silovali decu, oni su krali bebe, oni su gojili bebe onda su ih pekli u specijalnim restoranima tamo po Americi, oni su došli do droge adenohrom. Nizanje ovakvih iskaza sa zadržavanjem subjekta *oni* u svakom od njih služi naglašavanju njihovih loših strana i jačem povezivanju aktera sa radnjom. Čini se da je cilj govornice da mentalna asocijacija publike na reč *oni* budu isto tako strašne mentalne slike pomenutih zločina. Navode se i druge loše radnje neprijatelja: *A onda su svuda instalirane, pod onom dubinskom vlašću, 5G mreže.* Akteri ovih radnji nazivaju se *bolesni mozgovi, satanisti fašističko-globalizovane države koji pokušavaju da sruše Trampa.*

„Dubinska država“ predstavljena je kao moćna i široko rasprostranjena organizacija; govornica to eksplicitno predstavlja kao istinu: Činjenica je da u svim zemljama ima ljudi koji su radili za Soroša *i ostale*. Visoka organizovanost i rasprostranjenost neprijateljske strane oslikava se opštom zamenicom *svim* (*u svim zemljama*), dok se pristalice slikovito nazivaju *produžetkom ruke Soroša, produženom rukom satanske države*. Kako bi dodatno negativno predstavila neprijateljsku stranu i kod publike izazvala neprijatne emocije o onim drugima, govornica se poziva na zajedničko znanje o „žutoj kući“ i strahote koje se veruju za nju prenosi u sadašnji prostorno-vremenski okvir, optužujući neprijateljsku grupu.: *Žuta kuća, transplantacija organa, vađenje organa na tim živo ubijenim, živim ljudima koji se rasparaju i ubiju.*

Francuski doktor u protivničku grupu u okviru prve polarizacije Mi – Oni svrstava stručnu i nestručnu javnost koja se ne slaže sa njim i odbacuje njegove navode. Tu stranu će profesor implicitno okarakterisati kao *glupu* (*J'étais parfois énervé d'entendre des bêtises; Il y a une ignorance de la réalité des choses*).

Druga polarizacija Mi – Oni u diskursu doktora Montanjea odnosi se na širi plan, prevazilazi francusku stručnu i nestručnu javnost; *našu* grupu i dalje čine pristalice profesora i njegovih stavova o virusu, dok su *oni* svi koji stoje iza korona virusa, iza njegovog nastanka i skrivanja njegovog širenja, svi oni koji učestvuju u širenju laži. To profesor i eksplicira iskazom *Donc c'est les Chinois qui ont commencé peut-être à mentir, mais après d'autres les ont aidés beaucoup. Oni* su okarakterisani kao *gens très très puissants*, a kao primer tih moćnih *njih* profesornavodi Bil Gejtsa. U protivnike spadaju i tvorci vakcina protiv virusa, koje doktor naziva *apprentis sorciers*, i na tom polju se približava diskursu Nade Kostić. Implicitno se naglašava da su tvorci vakcina neetični, pošto vrše

eksperimente nad ljudima vakcinacijom: *Il ne faut pas que l'homme serve de cobaye, faut pas que les enfants servent de cobayes, et c'est absolument non éthique, il ne faut pas qu'il y ait de morts à cause des vaccins.* Svojim stavom protiv neetične vakcinacije koja ugrožava zdravlje sadašnjih i budućih generacija, profesor gradi implicitni *ethos* etičnog naučnika i zaštitnika ljudi od drugih naučnika ne tako dobrih namera.

4. Tipovi argumenata u diskursu

Pri analizi jezičkih sredstava koja su posebno interesantna za našu temu koristili smo pojmove premisa, proces zaključivanja i zaključak. Pokušali smo da argumenate u diskursu svrstamo u veće grupe kojima pripadaju. Izdvojili smo argument autoriteta, argument prethodnika, *argumentum ad hominem*, *argumentum ad populum*.

4.1 Argument autoriteta

Argument autoriteta ili *argumentum ad verecundiam* je argumentativni mehanizam koji podrazumeva da se govornik poziva na sopstveni autoritet ili autoritet druge osobe kako bi dao težinu svojim iskazima. U tom smislu se i prethodno navedene titule govornice Nade Kostić, poput *doktor medicine, internista i endokrinolog*, i govornika Lika Montanjea, poput *profesor i nobelovac* itd. mogu svrstati u argument direktnog autoriteta. Osim direktnog, u diskursu nalazimo i argument indirektnog autoriteta, odnosno pozivanje na naučne figure koje se smatraju relevantnim: *svetski naučnici, nobelovci, velika imena, japanski nobelovac, Dejvid Ajk (Dejvid Ajk, veliki naučnik, kanadski, koji je od 90. godine napisao silne knjige)*. Sintagma *veliki naučnik*, pridevi *kanadski* i *silne* još više će istaći značaj naučnika na kojeg se govornica poziva; publika pretpostavlja da se radi o važnom, relevantnom naučniku svetskog nivoa (pretragom interneta utvrđeno je da se radi o bivšem fudbaleru, Dejvidu Ajku, koji se od 90. aktivno bavi teorijama zavere i piše knjige na ovu temu).

Direktno prenete reči japanskog naučnika uz upotrebu glagola *tvrdim* i evidencijalnosti *poznajem naučnike* služe da dodatno povećaju verodostojnost i istinitost iskaza, a spremnost da se odrekne i Nobelove nagrade može ubediti publiku da zaista postoji neka skrivena istina: *nobelovac japanski je rekao oduzmite mi Nobelovu nagradu ali ja vam tvrdim da*

poznajem naučnike koji su radili u Vuhanu u ovoj laboratoriji. Istovremeni direktni i indirektni autoritet ogleda se i u izrazima mi kliničari i stručnjaci iz intenzivnih nega širom sveta pa i naše. Ovde se direktni autoritet gradi kolektivno izrazom mi kliničari, dok se za indirektni autoritet uzimaju stručnjaci iz intenzivnih nega.

4.2 Argument analogije i argument prethodnika

Argument analogije ili komparativna argumentacija „sastoji se u povlačenju paralele između onoga o čemu trenutno pričamo (*tema*) i nekog drugog predmeta ili situacije (*fora*) na osnovu relacije sličnosti između njih. Reč je o prenošenju karakteristika ili odnosa sa fore na temu“ (Doury, 2010-2011). Argument prethodnika je podtip argumenta analogije i označava mehanizam u okviru kojeg se navodi prethodna pozitivna situacija kojat treba da služi kao model da se tako postupi u sadašnjosti ili prethodna negativna situacija koja služi kao podsetnik da se tako ne postupi, tj. da se ne ponovi ista greška.

Argument prethodnika koristi se u sledećem iskazu: *Znači ono prisustvo 5G mreže je prvo oborilo ptice, prisustvo 3G mreže je prvo ubilo pčele kao najslabije organizme.* Negativna situacija iz prošlosti – 3G i 5G mreže negativno utiču na pčele i ptice – prenosi se na sadašnjost i služi kao opomena za današnju situaciju tj. uvođenje 5G mreža. Povlačenjem paralele putem inferencije *ako je nešto opasno za pčele i ptice, opasno je i za ljude* implicira se da će 5G mreža ubiti ljude. Prenošanjem karakteristika prethodne situacije na današnju, lako se zaključuje da virus nije prirodni: *I unazad ako gledamo 10 godina, svi korona virusi, zvali se svinjski, ptičji, zečji, ovi ili oni, su u suštini veštački, znači to je, ako i postoji, to je veštački stvoreno.* Po argumentu analogije, ako su svi prethodni virusi imali svojstvo (+neprirodan), onda će i sadašnji korona virus imati to isto svojstvo – biće veštački.

Iskazom *ja predlažem predsedniku Vlade i svima da demontiraju 5G mrežu* govornica poziva državne organe na akciju, a to argumentuje narednim iskazom, koristeći argument analogije: *To su uradili Englezi, to je odmah naredio Tramp.* To što su uradile ove zemlje uzima se kao pozitivni model koji treba oponašati: ako su nešto uradile Britanija i Amerika, mi na njih treba da se ugledamo i postupimo isto, tj. demontiramo 5G antene.

4.3 *Argumentum ad populum* ili pozivanje na mišljenje većine

Argumentum ad populum je argumentativni mehanizam koji funkcioniše po principu da je većina uvek u pravu, tj. nešto je istinito ako većina smatra da je istinito. U teoriji argumentacije, ako je P propozicija, a Q zaključak, *ad populum* funkcioniše tako što je „Q tačno, pošto je P prihvaćeno od strane većine“ (McMurty, 1986:27), ili obrnuto, Q nije tačno jer nije prihvaćeno od strane većine. U analiziranom srpskom diskursu, naučni diskurs o virusu smatra se pogrešnim jer je većini nejasan: *koga kod pitate svima je nejasno, i virus i klinička slika i obolevanje; koga god pitate niko ne zna i svi se čude kakav je to virus*. Pozivanje na mišljenje većine u teoriji argumentacije smatra se logički pogrešnim pokušajem da se potkrepi neka tvrdnja (Godden, 2008:103).

4.4 *Argumentum ad hominem*

Ovim argumentom odbacuje se ono što protivnik govori tako što se diskredituje njegova ličnost. Kada npr. odbacujemo navode nekog doktora rečima da je on šarlatan, koristimo se *ad hominem* argumentom.

U diskursu Nade Kostić neprijateljska strana se u više navrata karakteriše kao *satanska, zla skupina bolesnih mozgova*. U diskursu francuskog doktora protivnici se nazivaju *intelektualno devijantnom elitom*. Ova *ad hominem* imenovanja služe da bi se sve ono što neprijateljska strana radi posmatralo kroz prizmu ovih negativnih atributa. *Ad hominem* argument se često posmatra kao logička greška, tj. smatra se neadekvatnim argumentativnim mehanizmom: „Posebno su žalbe *ad hominem* i *ad baculum* koje su deo svakodnevne komunikacije i razmene - široko uvrštene u zablude u neformalnim logičkim kursevima i tekstovima. Zapravo, poznavanje *ad hominema* se toliko raširilo da je prešlo u jezik kao manje-više standardni izraz diskursa“ (McMurty, 1986:27).

5. Kvazizaključivanje kao jezičko sredstvo ubeđivanja publike

U argumentaciji je moguće i da premise budu neistinite i celokupan proces zaključivanja pogrešan. To može biti slučajna logička greška, ali i svesno manipulisanje argumentativnim mehanizmima koje služi kao jezičko sredstvo ubeđivanja. Nekoliko primera takvog zaključivanja pronalazimo u diskursu Nade Kostić: iskaz *Njihov plan, otvoreno Bil Gejts i otvoreno Soroš, kažu da treba sa 7 milijardi smanjiti broj stanovnika na*

Zemlji na zlatnu milijardu argument je za zaključak: *Jasno je da se ide na ubijanje*. Ovde je proces zaključivanja sledeći: ako neko otvoreno kaže da broj stanovnika na Zemlji treba smanjiti, onda će on preći s reči na delo i to zaista i uraditi; ovakvo zaključivanje naravno nije nužno istinito, pa samim tim ni zaključak ne proizilazi iz navedenog argumenta.

Posebno je interesantan iskaz sa svojom strukturom *X nije X*, kojim se ističe da jedna naizgled nepredvidiva prirodna katastrofa zapravo to nije, već se iza nje krije nešto potpuno drugo: *Zemljotres u Zagrebu nije zemljotres u Zagrebu*. Šta je onda zemljotres ako ne samo zemljotres, objašnjeno je narednim iskazom *nego je tamo pola bolnice bilo zazidano u koju niko nije mogao da uđe* koji je istovremeno argument za „zaključak“ *tu u podrumima pod najstrašnijim uslovima bila su ta deca*. Ovde vidimo misaoni proces kojim se „zaključuje“ da ako se u neki deo bolnice ne može ući, to znači da taj deo automatski služi da krije otetu decu; ovakvo zaključivanje je u najmanju ruku nategnuto radi ubeđivanja publike po svaku cenu u onu *našu* istinu.

6. Zaključna razmatranja

Iako se dva analizirana diskursa poklapaju u nekim tačkama, način iznošenja stavova je drugačiji: doktorica je u svom diskursu kategorična, nema mesta sumnji i pragmatičkim ogradama; istina je jasna i ona je predstavlja narodu, navodeći primere i pozivajući publiku da sama logički zaključuje. *Ethos* se u diskursu srpske doktorke gradi eksplicitnim nagomilavanjem titula i različitih funkcija koje vrši, te isticanjem sopstvenih vrlina i vrednosti za koje se bori. Naša grupa se predstavlja pozitivno, dok je neprijateljska grupa predstavljena potpuno negativno, kao jedini krivac koji korona virus koristi kao paravan za zla koja čini. Profesor Montanje je oprezniji i umereniji u svojim navodima, koristi dosta pragmatičkih ograda i meri svaku reč koju kaže. Gradi implicitni *ethos* odmerenog naučnika čije reči, dela i znanje govore o njegovoj stručnosti: ne spominje titule i nagrade, kao ni svoje moralne osobine i vrednosti za koje se zalaže. Nije ni kategoričan u svojim navodima o vakcinama i Bilu Gejtsu – nakon kritikovanja vakcina, ipak će podsetiti: *N'oublions pas que le vaccin est une bonne chose pour la prévention*. Nakon što Bila Gejtsa etiketira kao pripadnika *onih drugih*, otkriva pozitivniji stav o tom čoveku: *Bill Gates est très riche et veut faire du bien*.

U oba diskursa nalazimo polarizacije Mi – Oni, ali su u diskursu Nade Kostić one izraženije i jezički se stvara veliki jaz između zaraćenih strana i njihovih ubjeđenja, dok je u diskursu profesora taj kontrast umereniji i na nivou razmimoilaženja u mišljenju. Doktorka taj odnos Mi – Oni karakteriše leksemom *rat*, dok profesor koristi sintagmu *bataille scientifique*. Oba govornika predstavljena su kao žrtve svog nestandardnog diskursa, s tim što takva pozicija dolazi od same doktorke Kostić, dok je profesor okarakterisan kao žrtva od strane novinara.

Najčešći logički argumenti su argumenti analogije, *ad hominem*, *ad populum* i argument autoriteta. Pogrešno zaključivanje putem ne nužno tačnih implikacija i izvođenje zaljučaka koji idu u prilog željenoj diskurzivnoj poziciji jedan je od mehanizama persuazivnog diskursa. Pošto logički argumenti i pathos u ovom tipu diskursa nisu toliko zastupljeni, sav akcenat stavlja se na govornika, na njegov karakter i vrline. *Ethos* je dakle suštinsko sredstvo za pridobijanje publike.

Ukoliko publika ne bi promišljala o tipovima argumenata i procesu zaključivanja, ukoliko bi argumente bez dokaza prihvatala kao činjenice, lako bi mogla prihvatiti diskurzivnu poziciju govornika, nemilosrdnu borbu *nas i njih* i alternativni diskurs gde je navodna istina mnogo zamršenija i komplikovanija od one predstavljene u naučnom diskursu, što je čini privlačnijom, intrigantnijom, mračnijom, te podobnom „širim narodnim masama“. Dakle, ako zanemarimo analizu argumentacije koju će publika iz različitih razloga teško uraditi kada diskurs neposredno sluša, ona će najverovatnije reagovati samo na *ethos*, odnosno prihvatiće govornika kao osobu od autoriteta čijem se diskursu može verovati i čije vrline i crte ličnosti garantuju za istinitost njenih navoda. Ovde uviđamo suštinsku važnost prepoznavanja različitih retoričkih mehanizama koji sprečavaju da se diskursi a priori „gutaju“ i usvajaju kao istiniti, relevantni i verodostojni, pogotovo onda kada počivaju isključivo na autoritetu govornika i sumnjivih pseudonaučnih figura, a ne na proverljivim i naučnim argumentima.

Literatura

Amossy, R. (1999). L'ethos au carrefour des disciplines : rhétorique, pragmatique, sociologie des champs, dans *Images de soi dans le discours : la construction de l'ethos*, sous la direction de Ruth Amossy, Paris-Lausanne, Delachaux & Niestlé, 1999, « Textes de base en sciences des discours », p. 127.

Amossy, R. (2010). *La Présentation de soi : Ethos et identité verbale*, op. cit., p. 27.

Aristotel. (2008). *Retorika*. Podgorica : ITP "UNIREKS"

Deretić, I. (1995). *Aristotelovo zasnivanje filozofske retorike*. Beograd : Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta

Dijk, T. V. (2006). Politics, Ideology, and Discourse. *Encyclopedia of Language & Linguistics*, 728-740. doi:10.1016/b0-08-044854-2/00722-7

Doury, Marianne. 2010-2011. *Glossaire*, « Document pédagogique », D8S11

Ducrot, O. (1984). *Le Dire et le dit*, Paris : Minuit

Godden, D. (2008). On Common Knowledge and Ad Populum: Acceptance as Grounds for Acceptability. *Philosophy & Rhetoric*, 41(2), 101-129. Retrieved January 29, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/25655305>

Maingueneau, D. (1999). "Ethos, scénographie, incorporation". In Amossy, Ruth; Adam, Jean-Michel (eds.). *Images de soi dans le discours: la construction de l'ethos*. Delachaux et Niestlé. pp. 75–101.

McMurty, J. (1987). The Argumentum ad Adversarium. *Informal Logic*, 1, 27-36.

Perelman, Ch. (1977). *L'empire rhétorique*. Paris:Vrin

Vergopoulos, H. (2011). La présentation de soi. Ethos et identité verbale: AMOSSY, Ruth, 2010, PUF, 235 p.. *Communication & langages*, 167(1), 143-144.

Višić, M. (2008). Predgovor. U Aristotel, *Retorika* (5-28). Podgorica : ITP "UNIREKS"

Emilija Milojević

**REPRESENTATION DE SOI-MEME ET DES AUTRES DANS LE DISCOURS:
LE CONCEPT D'ETHOS ET L'ARGUMENTATION DANS LE DISCOURS
DES THEORIES DU COMLOT**

Résumé: Le sujet de cet article est le concept d' éthos et les types d'arguments dans le discours des théories du complot liées au coronavirus sur l'exemple de deux discours –celui d'un médecin serbe et celui d'un médecin français. Après des considérations théoriques introductives, nous mettons l' accent sur les moyens linguistiques par lesquels se construit le moi discursif, ie. sur la manière à se représenter soi-même et les autres dans le discours. L'analyse comprend également la typologie des arguments utilisés, ainsi qu'une revue des inférences logiques erronées, qui ne sont qu'une manière parmi d'autres pour convaincre le public d'accepter une certaine position discursive représentée par l'orateur. Nous soulignons l'importance de la connaissance des mécanismes rhétoriques qui empêche la tromperie discursive des auditeurs par les orateurs et qui empêche le public d'accepter tout discours comme vrai sans aucune considération des mécanismes linguistiques qui peuvent présenter comme vraie et logique la théorie du complot la plus incroyable.

Mots clés: éthos, analyse du discours, théorie du complot, argumentation, rhétorique